

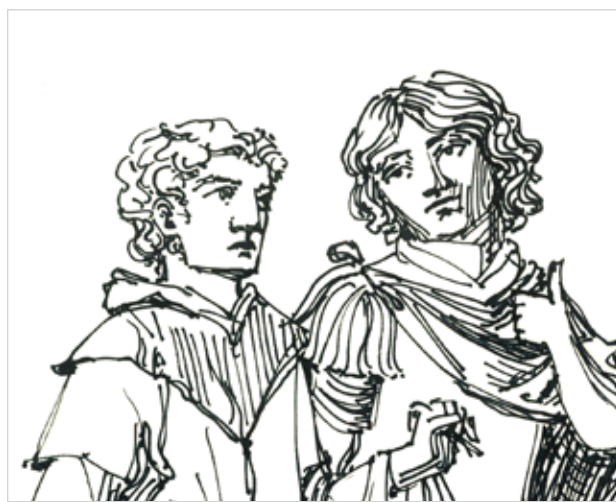

PREL.

04. GGG

De mislukte roman van de onfeilbare schrijver
- door Isa Kistemaker

11. HET GOEDE WOORD

David en Jonathan - door Tim Smit

06. ESSAY

Het gezeik voor de volkswlijt: Peter Kanne en het juk van het neoliberalisme - door Riem Smakman

15. ESSAY

Guillotin en de gelijke dood - door Job Kortzen

03 Hoofdredactioneel door Job Kortzen | **04** GGG 'De mislukte roman van de onfeilbare schrijver' door Isa Kistemaker | **06** Essay 'Het gezeik voor de volkswlijt: Peter Kanne en het juk van het neoliberalisme' door Riem Smakman | **10** Poëzie 'het was nog ochtend' door Teuntje Ott | **11** Het goede woord 'David en Jonathan' door Tim Smit | **14** Column 'Op zoek naar de restanten van Mona Keijzer' door Noam Grünfeld | **15** Essay 'Guillotin en de gelijke dood' door Job Kortzen | **19** Poëzie 'Rouw' door Sjakie Sauvignon | **20** Column 'CQ, CQ, CQ, this is PAOARD on 40 meters, anyone listening?' door Rozemarijn den Dulk | **22** GGG 'Met steeds minder woorden schreef Eva Meijer een formidabele roman' door Just Pallandt | **24** Essay 'Een gigantische pinguïn' door Noam Grünfeld

Babel, Maandblad voor de Faculteit der Geesteswetenschappen
Spuistraat 134, kamer 2.01F,
1012 VB Amsterdam,
babel-fgw@uva.nl

Hoofdredactie
Job Kortzen, Just Pallandt

Redactie
Teuntje Ott, Sjakie Sauvignon, Job Kortzen,
Jiske Benedictus, Just Pallandt, Hannah Born,
Isa Kistemaker, Noam Grünfeld, Riem Smakman,
Tim Smit, Rozemarijn den Dulk

Eindredactiecoördinatie
Femke de Bruijn

Eindredactie
Femke de Bruijn, Anna Cannegieter,
Kas Gubbels, Tiffany Henar, Hannah van
der Linden, Madelief Stad

Beeldcoördinator
Bert Slenders

Coverbeeld
Esther de Groot

Beeldredactie
Eelke Bijlsma, Esther de Groot, Ines James, Dune
Ketelaar, Alicia Koch, Jules Koster, Ieke Meijer,
Kian Moradi, Anne Möricke, Lesine Möricke,
Norah Sanders, Bert Slenders, Romy Veeken,
Winonah van den Bosch, Nine van der Louw,
Philine Fokkema, Noa May Blom

Webredactie
Job Kortzen, Just Pallandt

Redactieraad
Sarah Beeks, Reinier Kist, Everdien Rietstap,
Thomas Rueb

Vormgeving
Luke van Veen,
www.lukevanveen.com

Druk
drukpartnerszuid
www.drukpartnerszuid.nl

Vind ons leuk
f i s
BABEL MAGAZINE

www.babelmagazine.nl

Zie ons archief op de UvA-website van *Babel*.
Je vindt ons in de A-Z lijst van je opleiding.

HOOFDREDACTIONEEL

Beste *Babel*-lezer,

In de vorige editie spraken wij misschien wat voorbarig over een zon die weer zou gaan schijnen in Nederland. Hoewel we enkele dagen van fatsoenlijke temperaturen en stralende zon hebben kunnen genieten, is het weer daarna flink omgeslagen. De betrekkelijk droge winter maakt plaats voor een waterig begin van de lente. Met enige schaamte kijken wij bij de redactie terug op de krakend heldere winterdagen die we misschien voor lief hebben genomen. Wellicht is dat ook de manier waarop we uitkwamen op 'rouw' als thema voor het aprilnummer.

Rouwen doen we allemaal, geleidelijk aan steeds meer en om steeds meer verloren dingen. Mensen, spullen, ervaringen, zorgeloze jaren razen voorbij en glippen door de vingers. Onvolledigheden, abstracties, ideeën en die in de academische en sociale drukte van de studententijd ergens achterblijven waar we er niet meer bij kunnen, behalve in onszelf. Rouw is uiteindelijk een vorm van liefde, een affectie of connectie met een object dat er niet meer is. Daarin schuilt ook de schoonheid: Juist dat gevoel van rouw, het gemis, dat op het liefhebbende hart drukt bewijst dat dat wat er niet meer is, nog bestaat bij gratie van dat gevoel. Dat draagt berusting in zich, maar ook onmacht, en daarmee woede. Alles vergaat, wat gebeurt er met degenen die achterblijven?

De redactie wist er in ieder geval raad mee. Mislukking bleek een interpretatie van rouw die bij velen opsprong. Zo dacht Isa direct aan het mislukte boek van één des lands grootsten, Harry Mulisch. Zelf schreef ik een stuk over Joseph-Ignace Guillotin, een Franse dokter waarvan je de naam misschien kent van een executiemachine. Just schreef, tegen al dit falen in, juist een stuk over het in zijn ogen zeer geslaagde *Een woord voor*, van Eva Meijer. En zoals dat boek zich verhoudt tot verlies van het Nederlands dat wij kennen, kijkt Tim naar het verlies tussen mensen. Hij schreef over de verbintenis en het verlies dat zich tussen David en Jonathan afspeelt in de Bijbel. Riem schreef over het verloren Paleis voor Volkswlijt, Peter Kanne en wat we als maatschappij verloren zijn door het neoliberalisme. Nu de BBB Mona Keijzer is verloren, trok Noam naar Volendam om daar poolshoogte te nemen. Hij schreef ook een essay over lichtheid aan de hand van o.a. het boekenweekgeschenk van Doortje Smithuizen, om zo de zwaarte van het thema wat te verlichten. In de column van Rozemarijn wordt er stilgestaan bij de rituelen van rouw in de wereld van zendamateurs.

Onze huisdichters, Teuntje en Sjakie schreven ook weer twee schitterende gedichten, met elk een eigen insteek op rouwen.

Veel leesplezier en alle goeds,
Job

De mislukte roman van de onfeilbare schrijver

Beeld De Bezige Bij

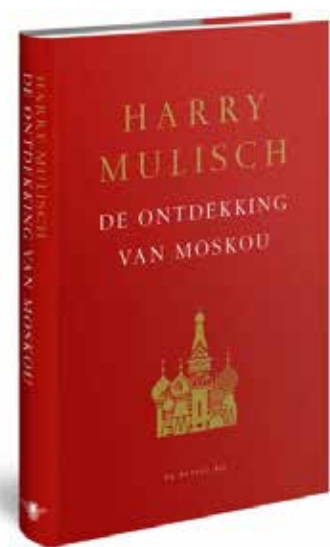
Tekst Isa Kistemaker

Precies vijf jaar na zijn overlijden, verscheen op 30 oktober 2015 een nieuw boek van een van Nederlands grootste schrijvers van de twintigste eeuw, Harry Mulisch. In de brochure kondigde De Bezige Bij aan: 'In de nalatenschap [...] bevindt zich het onvoltooide, mysterieuze manuscript van *De ontdekking van Moskou*.' Helaas werd de roman, gebracht door Marita Mathijssen, emeritus-hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de UvA en cultuurwetenschapper Arnold Heumakers, zelfs al voor publicatie bestempeld als 'mislukt'. Toch valt er een zekere waarde te behalen uit dit onmogelijke project.

In de documentaire *Harry Mulisch, schepper van zichzelf* vertelt Adriaan van Dis dat journalist en politicus Hans van Mierlo eens zei dat hij weleens wakker wordt met de gedachte: 'vandaag faal ik, vandaag ga ik eraan, vandaag val ik door de mand.' Waarop Mulisch reageerde: 'Dat heb ik nou nooit. Ik word wakker met de gedachte: vandaag gaan ze er allemaal aan.' 'En dat was Mulisch,' besluit Van Dis de anekdote. Het is bekend dat de schrijver zijn genialiteit niet onder stoelen of banken schoof. 'Hoe ouder hij werd, hoezeer z'n ego uitdijde, tot het ongeveer de grootte had van het Concertgebouw,' schrijft de Vlaamse schrijver Herman Brusselmans. Mulisch verzocht Prins Claus om hem enkel aan te spreken met 'meneer' en koningin Beatrix om zijn schoenen te poetsen. Toch lag onder deze arrogantie een keerzijde verborgen. 'Als ik zeg: "Ik ben de grootste schrijver," dan is dat natuurlijk zelfironie. En wie dat niet aanvoelt, is niet mijn vriend,' aldus de schrijver zelf.

Want ook Mulisch kende zijn falen. Het is niet voor niets dat *De ontdekking van Moskou* van 1961 tot aan 2015 in zijn

werkkamer is blijven liggen. Zes versies, bestaande uit drukproeven, typoscripten en manuscripten, hebben zich door de jaren heen opgestapeld. En dat zijn ze niet

eens allemaal, volgens Mathijssen. Mulisch had namelijk de gewoonte zijn verhalen eerst met pen in een cahier te schrijven

en vervolgens continu verbeteringen aan te brengen op zijn eigen werk. Daarnaast maakte de schrijver op losse papieren schema's en aantekeningen, en had hij weer aparte schrijfblokjes voor sporadische invallen. Pas wanneer hij tevreden was, ging hij achter de typemachine zitten om de verzameling aan opschriften te bundelen in een typoscript – waar hij wederom met de hand wijzigingen op aanbracht, evenals op de drukproeven.

'Wie dat niet aanvoelt, is niet mijn vriend.'

Het gegeven dat Mulisch daarnaast het derde typoscript in 1970 plunderde en hele paragrafen gebruikte voor *Paralipomena Orphica*, maakte het traceren van de

ontstaansgeschiedenis niet gemakkelijker. Toch hebben Mathijssen en Heumakers uit deze derde versie het uiteindelijke verhaal weten te ontwaren. Het gaat zo: de journalist Dirk Herxen vertrekt naar een ruïne in Italië om te werken aan zijn roman over schrijver A die een boek schrijft over schrijver B (door schrijver A 'A' genoemd). Deze schrijver B, ofwel schrijver A, maakt een vergeefse expeditie naar Moskou. Bij dit driedelige Droste-effect blijft het niet: nog voordat Herxen het manuscript over de eerste schrijver A kan afmaken, verdwijnt de journalist plots. De taak komt in handen van zijn jeugdvriend, J. Brugman. Helaas lukt het ook hem niet om het karwei af te maken. Na zijn dood vraagt Brugmans weduwe aan een zekere H.M. om het over te nemen. Het boek eindigt met de simpele zin: 'Hier breekt het manuscript af'.

Het overgeleverde typoscript van Mulisch bestaat dus uit het oorspronkelijke manuscript van Herxen waarin hij het verhaal vertelt van schrijver A, de stukken tekst die schrijver A heeft opgesteld over schrijver B, het commentaar van Brugman en de aantekeningen van H.M. De editoren voegen hier, waarschijnlijk tot Mulisch' vreugde, nog een laag aan toe. Met hun eindnoten geven ze de lezer inzicht in de ontbrekende paragrafen in het typoscript. Het resultaat is een onmogelijk te lezen boek. Het verhaal springt, mede dankzij de missende stukken, door tijden en plaatsen, en vaker wel dan niet is het makkelijk te ontwaren of schrijver A of B aan het woord is. Kortom, zoals journalist Arjen Fortuin in de NRC over de roman schrijft: 'Van al te veel Droste wordt een mens misselijk.'

Eén dag voordat *De ontdekking van Moskou* uitkwam, verscheen er in lijn met deze kritiek een snerende recensie van voormalig *Volkskrant*-redacteur Arjan Peters in de krant. 'Al schijnt hij op het ziekbed dat zijn sterfbed werd plotseling alles best gevonden te hebben, wat er nu gebeurt heeft Mulisch in de tientallen voorafgaande jaren met reden willen tegenhouden,' schrijft

hij op 29 oktober 2015. Het zou volgens Peters immers nooit Mulisch' bedoeling zijn geweest om zijn feilbaarheid kenbaar te maken. Bovendien beschuldigt de criticus de editoren ervan dat zij 'de levenloze brokstukken van een onleesbare roman aan de man proberen te brengen als de sublieme spil in het oeuvre'.

Ergens heeft Peters gelijk. Hoewel Mulisch Mathijssen nadrukkelijk heeft gevraagd om *De ontdekking van Moskou* postuum te publiceren, vond ze na zijn dood tussen de paperassen een handgeschreven briefje waarop stond: 'Dit is bloedeloos, gaat niet over mensen. Dit niet meenemen in het

'Van al te veel Droste wordt een mens misselijk.'

zevende decennium van mijn leven.' Bij het volgende punt van kritiek gaat Peters echter finaal de fout in, Mathijssen en Heumakers hebben namelijk nooit beweerd een goed boek op de markt te brengen.

Integendeel, volgens Heumakers oogt de roman als een 'literaire *midlife crisis*' en Mathijssen beschrijft het boek in 2007, acht jaar voor publicatie, als een foetus die nooit geboren wil worden.

De waarde van *De ontdekking van Moskou* ligt dan ook niet in het prachtige proza of het meeslepende verhaal, maar moet gezocht worden in wat het boek onthult over het schrijfsproces van Mulisch. Dat de editie volgens Peters laat zien dat Mulisch 'tijdens vruchteloos kon worstelen en sleutelen, en dat niet alles wat hij aanvatte uiteraard in glanzend goud veranderde' is, in contrast met wat de criticus beweert, juist wat het zo uniek maakt.

Gelukkig zijn er genoeg recensenten die dit destijds wel begrepen. '*De ontdekking van Moskou* was een doodlopend pad,' schrijft Fortuin. Alhoewel hij hiermee in de schoenen van Peters lijkt te treden, differentieert hij zich vlug met de volgende zin: 'Dat is jammer voor de onvoorbereide, losse lezer, maar het maakt het boek in het oeuvre van Mulisch des te interessanter.' Ook schrijver Arie Storm deelt deze mening. De kracht van de roman ligt volgens hem in 'de spanning die erin wordt opgeroepen tussen "lekker" schrijven en "verantwoord" schrijven'. Mulisch had het enkel beter kunnen doen als hij het nóg radicaler had aangepakt, beargumenteert Storm in *Het Parool*.

'Dichter bij een schrijver aan het werk kan een lezer niet komen,' stelt De Bezige Bij terecht in de aanbieding. Heumakers en Mathijssen hebben met hun commentaar een prachtige editie neergezet. De eindnoten, twee nawoorden en scans van het typoscript openbaren een nieuw perspectief op het werk van Mulisch, zowel met betrekking tot de ontstaansgeschiedenis van *De ontdekking van Moskou* als in relatie tot de inhoudelijke referenties naar ander werk. Het enige wat nog mist zijn Mulisch' aantekeningen op het werk van de editoren. ▲

Het gezeik voor de volksvlijt: Peter Kanne en het juk van het neoliberalisme

Beeld Bert Slenders

Tekst Riem Smakman

In de media is de afgelopen jaren geregeld het idee geventileerd dat de Nederlander te weinig werkt. Hij zou lui en verwend en te veel met zichzelf bezig zijn. Een jaar geleden noemde Jona van Loenen de zogenaamde hardwerkende Nederlander niets meer dan ‘een deeltijdprins of -prinsesje in een parttime paradijs’. En afgelopen februari adviseerde Peter Kanne, in een *Volkskrant*-interview met Wilma de Rek, twintigers en dertigers wat ‘minder flauwekuldingen te doen en een half dagje meer te werken’. In zijn boek *Lang zal ik lekker leven* (2026) beschrijft Kanne de Nederlander als een genotzuchtige individualist die achterop raakt en niet op crisis is voorbereid. Het ontbreekt Peter Kanne, en andere pleiters voor de volksvlijt, aan inzicht in hoezeer de Nederlander van de samenleving vervreemd is.

Het is niet de eerste keer in de vaderlandse geschiedenis dat men zich druk maakt om de arbeidsethiek van de Nederlander. In 1851 bezocht de Amsterdamse arts en strijder voor het volk Samuel Sarphati (1813-1866) de Great Exhibition in Londen. Hij was erg onder de indruk van de industriële vooruitgang van het Victoriaanse Engeland en constateerde dat Nederland in zijn ontwikkeling achterliep. Ter bevordering en viering van de Nederlandse industrie en het harde werk dat nodig was om deze aan te zwengelen, vormde Sarphati het idee om een prachtig, permanent tentoonstellingsgebouw in Amsterdam te laten bouwen. Het Paleis voor Volksvlijt, gebaseerd op het Crystal Palace dat speciaal voor de Great Exhibition was gebouwd, opende zijn deuren in 1864. Het beeldschone paviljoen van glas bevond zich op het Frederiksplein, vlak voor waar nu het gebouw van de Nederlandsche Bank staat, dat met

zijn hoekige, ontoegankelijke, glazen uitstraling het Paleis voor Volksvlijt op een perverse manier lijkt te parodiëren.

Egoïsme en marktdenken

In 1929 brandde het Paleis voor Volksvlijt af. Waar het Paleis zelf een toonbeeld voor de gemeenschappelijke ijver van het Nederlandse volk was geweest, was diens vernietiging niet minder symbolisch. 1929 was namelijk ook het jaar waarin een rampzalige, wereldwijde economische crisis begon, in het kielzog waarvan zich een nieuw soort denken ontwikkelde, dat het gezond houden van de wereldeconomie als een heilig principe beschouwde. Het neoliberalisme werd een denkwijze die de internationale vrijhandel wil waarborgen door de macht van afzonderlijke staten zoveel mogelijk in te perken.

In *In the Ruins of Neoliberalism* (2019) schrijft filosoof Wendy Brown dat, op

maatschappelijk niveau, het neoliberalisme de sociale sfeer wil afbreken. Ze toont dat de theoretici van het neoliberalisme de samenleving als een illusie zagen, een gevaarlijk concept dat de vrijheid van mensen van bovenaf belemmert. Wat hen betreft, is er geen sociale ruimte waarin mensen met verschillende opvattingen en achtergronden zich tot elkaar moeten verhouden en moeten zien samen te werken. De mens is homo oeconomicus en zijn optimale leefwereld is de vrije markt. Het voornaamste doel van de neoliberale politiek houdt dan ook in dat ze de juiste omstandigheden voor de vrije markt in stand houdt.

Daarnaast bevat het neoliberalisme ook een moreel project; de ontwerpers van het neoliberalisme geloofden dat de mens een verzameling waarden moest worden bijgebracht die aansloot bij het goed functioneren van de vrije markt. Dit gaat om traditionele denkbeelden, zoals werkethiek, maar

ook om het normaliseren van kapitaalbezit en armoede. Michel Foucault sprak reeds in 1979 over de manier waarop het neoliberalisme zich manifesteert in het dagelijks leven. Zo identificeert hij de neiging om het marktprincipe, het principe van vraag en aanbod, toe te passen op zaken die niet met de economie te maken hebben. Het krijgen van een kind, geeft Foucault als voorbeeld, wordt in het neoliberale denk kader begrepen als een psychologische en economische investering; het kind is een vorm van kapitaal, dat zich op economische wijze terugbetaalt met zijn inkomen als hij eenmaal volwassen is en op psychologische wijze met de voldoening van de ouder die zorg geeft en het kind met succes ziet opgroeien.

‘Wat de neoliberaal betreft, is er geen sociale sfeer waarin mensen met verschillende opvattingen en achtergronden zich tot elkaar moeten verhouden en moeten zien samen te werken.’

Sinds de laatste paar decennia van de twintigste eeuw – en de eerste twee van de eenentwintigste – heeft het neoliberalisme meer en meer aan terrein gewonnen ten opzichte van sociaaldemocratisch en ideologisch gedachtegoed. Het uitkleden van de sociale ruimte en het alomtegenwoordig

ge marktdenken hebben zich in de Nederlandse samenleving dan ook sterk blootgelegd. Op zorg en gemeenschap wordt bezuinigd, grootkapitaal wordt zoveel mogelijk de vrije loop gelaten en maatregelen die welvaartsongelijkheid tegengaan, worden afgehouden. Het Nederlandse individu heeft zich, parallel aan zijn milieu, tot egoïst en marktdenker ontwikkeld. Zijn moraal is die van de markt.

Neoliberale hervormingen sinds de jaren ’70 en ’80 hebben een grote rol gespeeld bij wat ‘postpolitiek’ of ‘postideologie’ is geheten. De bevolking is gereduceerd tot consumentenmassa, is onderhevig aan technocratie (bestuur vanuit wetenschap en expertise in plaats van ideologie), houdt zich niet meer bezig met sociale vraagstukken en is niet politiek betrokken. Zij is hoogst geïndividualiseerd, heeft meer keuzevrijheid dan ooit, maar is tegelijkertijd ongekend kwetsbaar voor manipulatie met politieke of economische doeleinden.

Kapitalisme met kapitalisme bestrijden

Peter Kanne is deels op de hoogte van deze ontwikkelingen. Zo noemt hij dat de Nederlander ‘aan het infuus van de markt ligt’ en dat het systeem het consumentisme en de genotzucht aandrijft. Niettemin lijkt hij een cruciale denkstap niet te willen maken. De invloed van het neoliberalisme in acht nemend, is het niet moeilijk te begrijpen waarom twintigers en dertigers geen zin hebben om een half dagje meer te werken en minder onzindingen te doen om de Nederlandse samenleving te redden. De samenleving is in hun ogen gedevalueerd, dus waarom zouden ze zich voor haar inzetten? De Nederlander is zo geconditioneerd om als individu te denken, dat hij een bijdrage aan het collectief niet als een goede investering beschouwt. De politiek, die door de jaren heen stevast op zorg heeft bezuinigd en huisvesting en transport heeft geprivatiseerd, reflecteert en bevestigt deze denkwijze. Door gebrek aan sociaal en consumentisme-inperkend beleid, kan gemeenschapsdenken geen voet aan de grond krijgen.

Wanneer interviewer De Rek in *De Volkskrant* oppert dat de Nederlander zijn

levenswijze zou kunnen aanpassen aan minder groei, antwoordt Kanne dat mensen niet kunnen minderen, dus moeten ze gewoon wat meer aan de bak. Het nihilisme druipt ervanaf. Kanne lijkt niet in verandering te geloven, we moeten ‘gewoon’ harder doorgaan met waar we al mee bezig waren. Keihard richting de afgrond, overigens, want de aankomende crises waar Kanne het graag over heeft, zoals klimaatverandering en oorlog, zijn niet los te denken van de focus op eindeloze groei die in het kapitalisme zit ingebakken.

‘Kanne lijkt niet in verandering te geloven, we moeten gewoon harder doorgaan met waar we al mee bezig waren.’

Aan het slot van zijn boek poneert Kanne dat we, waar mogelijk, als individuen tegen het systeem moeten opstaan, want ‘systemen werken niet, mensen werken’. In het *Volkskrant*-interview zegt hij ‘denk na en handel, dat is eigenlijk mijn boodschap’. Hiermee schetst hij een tegenstrijdig beeld van de Nederlander, die niet in staat zou zijn om minder te consumeren, maar wel bij machte is om in zijn eentje op te staan tegen een systeem dat lui en afhankelijk maakt. Hoewel zijn analyse goed bedoeld is en ook zeker nuance bevat, draagt Kanne, met zijn nukkige aansporing om meer te gaan werken en zijn focus op individuele invloed, bij aan een mentaliteit die de stand van zaken die hij hekelt juist voedt. Het systeem zal het individu blijven manipuleren en vormen tot consument, tenzij

het individu zich tot gemeenschap verheft. Willen we nog iets meer meegaan in de filosofie van Foucault, dan is te stellen dat Kanne, opiniepeiler van beroep, met zijn focus op cijfers en statistiek meewerkt aan de technocratie; het in kaart brengen en controleren van de bevolking, in plaats van haar betrokkenheid te stimuleren.

Zoals vroeger het Paleis voor Volksvlijt de collectieve inzet van de Nederlanders tentoonstelde, zo hebben we nu ook behoefte aan een gezamenlijk perspectief, aan een manier waarop we over werkelijke verandering kunnen fantaseren. Het is hiervoor van belang om het probleem bij de kern aan te pakken en niet stug door te gaan met waarmee we al bezig waren. Een betoog als dat van Kanne, dat ons waarschuwt voor crisis en aanspoort om het kapitalistische, individualistische draaiorgel hard aan te zwengelen om deze te voorkomen, leidt af van de vragen die werkelijk aan de orde zijn. Hoe creëren we een samenleving waar men zich voor in zou willen zetten wanneer het crisis is, ook wanneer deze inzet niet persoonlijk winstgevend is? Hoe kunnen we gezamenlijk en doelbewust naar de toekomst toewerken in plaats van blind richting het ravijn te sjezen? ▲

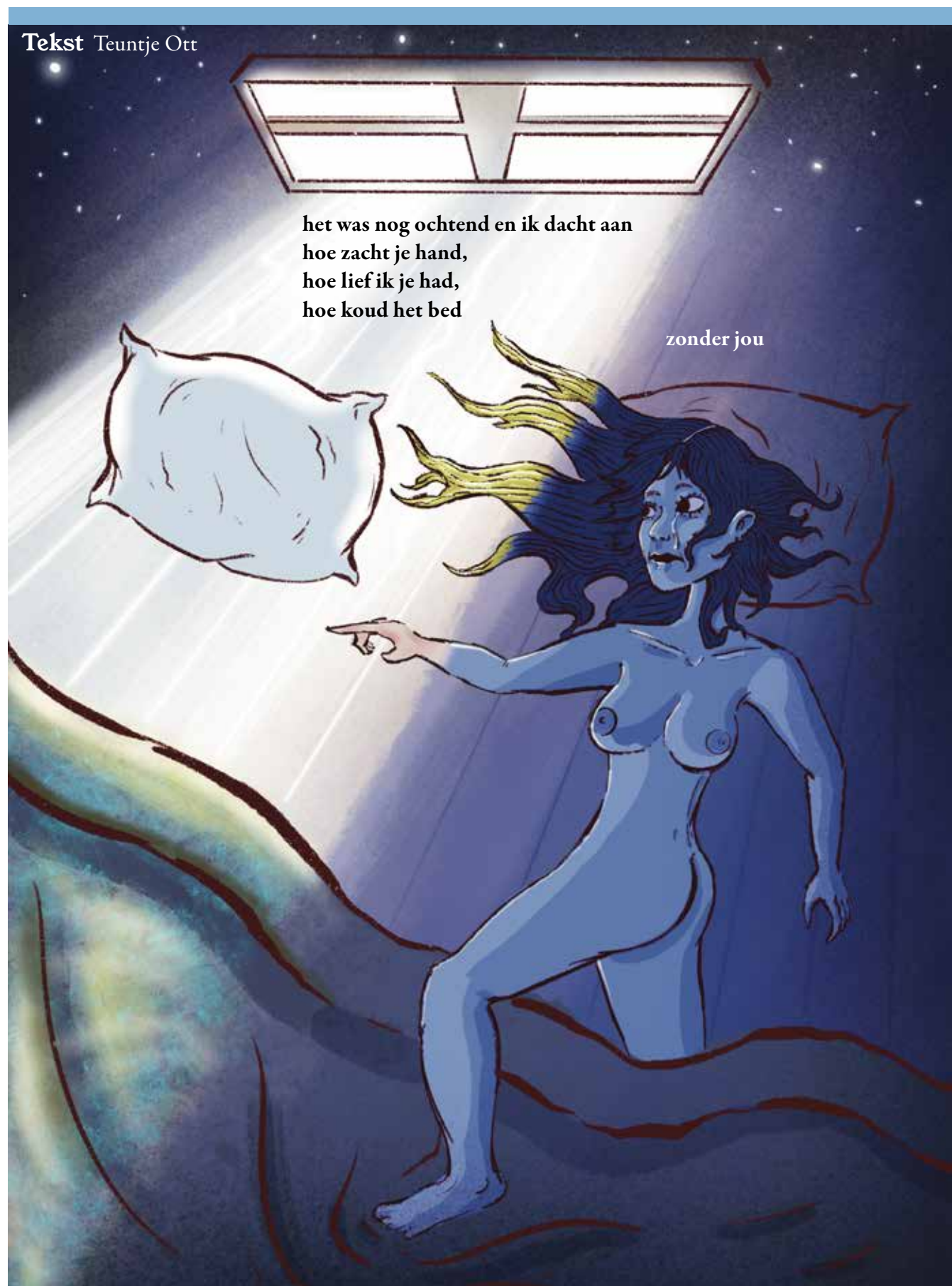
Bronnen

- Brown, W. (2019). *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West*. Columbia University Press.
- Foucault, M. (2013). *De geboorte van de biopolitiek* (J. Holierhoek, Vert.). Boom. (Origineel werk gepubliceerd in 2004)
- Kanne, P. (2026). *Lang zal ik lekker leven*. Meulenhoff.
- Slobodian, Q. (2018). *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Harvard University Press.

het was nog ochtend

Beeld Kian Moradi

Tekst Teuntje Ott

het was nog ochtend en ik dacht aan
hoe zacht je hand,
hoe lief ik je had,
hoe koud het bed

zonder jou

David en Jonathan

Beeld Norah Sanders

Tekst Tim Smit

Als het niet Jezus of Mozes was, dan is David wel de hoofdpersoon van de Bijbel. David is de tweede koning van het koninkrijk Juda en Israël, en de eerste die vanuit Jeruzalem regeert. Hij is het die deze stad belangrijk maakt, hij bouwt er zijn paleis en bereidt de bouw van de tempel voor. David is het symbool van goed en heilig koningschap, en op zulk een koning is het wachten, dat is de messiasverwachting. David is in de Bijbel ook de persoon die dramatisch, psychologisch en religieus het sterkst wordt ingekleurd en aangekleed. Het lange boek Samuël gaat erover hoe hij koning wordt en zijn bewind en daarnaast zijn veel psalmen geschreven als eigen liederen van David. Bijzonder aangrijpend is zijn vriendschap met, liefde voor en verlies van Jonathan.

David is de tweede koning en Gods tweede keuze. Voordat er koningen waren in Israël, waren er rechters, religieus-politieke leiders die in nood door God werden aangesteld om de zaken weer recht te zetten. Na vele cycli van goede tijden onder goede rechters en uiteenval en verval zonder leiders zien de Israëlieten dat er voor de laatste rechter, Samuël, geen goede opvolging is, daarom vragen ze hem om een Koning, zoals alle volken die hebben. Ook al is deze vraag een directe opstand tegen het koningschap van God, dat koningschap van God is namelijk juist wat de Israëlieten onderscheidt van de andere volken, willigt God hun verzoek in en stelt een koning aan. Deze koning is Saul, een opvallende, flinke en sterke jongen, haast vanzelfsprekend een koning.

Nadat God het volk waarschuwt dat ze dan ook echt onder de heerschappij van de koning zullen moeten leven en hem zullen moeten dienen en betalen, accepteert het volk die last en Saul wordt gekroond en gezalfd tot koning, Gods gezalfde. Maar het is alsof God Saul alleen heeft uitgekozen om te laten zien hoe gevaarlijk het is om van de wil van een mens af te hangen. Hij laat eerst slecht koningschap zien, voordat

het goede komt. Saul zondigt, en op het eerste gezicht doet hij dat op een heel sympathieke manier. Saul voert oorlog met het volk Amalek, een buurvolk. Hoewel God hem had gezegd dat hij het hele volk Amalek moest uitroeien – zij hadden namelijk het volk Israël op de vlucht uit Egypte geen vrije doorgang verleend – laat hij de

‘David is de tweede koning en Gods tweede keuze’

koning en de beste dieren van dat Amalek leven. Maar vriendelijkheid is waarschijnlijk niet het motief geweest om ze in leven te laten. Als in die tijd een volk in de oorlog verslagen werd, was het een teken van trots om de koning als gevangene te houden. In ieder geval is het probleem is niet per se dat er een Amalekiet in leven blijft, maar meer dat Saul eigenzinnig en hardnekkig is geweest, en niet voor de eerste keer. Een paar

hoofdstukken eerder moet het volk Israël Sauls eigen zoon Jonathan nog van hem redden, nadat een grillig uitgesproken wet van Saul de doodstraf voor Jonathan tot gevolg had.

Samuël leeft intussen nog steeds en hij krijgt als profeet van God de opdracht een tweede koning te zalven en aan Saul te verkondigen dat hem het koningschap uit handen is genomen. God wijst David aan als nieuwe koning. In eerste instantie heeft die zalving niet veel meer tot gevolg dan de voorspelling en belofte dat David koning zal worden. David is schapenherder en de jongste zoon van zijn ouders. De oudste zoon, Eliab, is zo'n indrukwekkend figuur, dat Samuël eerst hém tot koning wil zalven, maar God ziet op het hart van de mensen en wijst David aan. Nadat deze tot koning is gezalfd, is er niets veranderd. Terwijl zijn broers in het leger op veldtocht tegen de Filistijnen trekken, blijft David thuis. Wanneer hij zijn broers in het leger een boodschap komt brengen, ziet hij dat de angstaanjagende Filistijn Goliath voorstelt de slag in een tweestrijd te beslechten. David gaat de uitdaging aan en slingert een kiezel door de schedel van Goliath. Zo beslist hij de strijd in het voordeel van de

Israëlieten. Hij wordt voorgesteld aan koning Saul en valt gelijk in de smaak. Ook bij diens zoon, Jonathan: 'Jonathan bemindde hem als zijn ziel' (1 Sam 18:1). Daarom gaan David en Jonathan een verbond met elkaar aan. Vanaf dat moment is David onderdeel van het hof, als legerleider en privé-muzikant van de koning.

Hier ontpopt David zich tot archetype van *pietas*, bewuste toewijding. Dit is weliswaar een Romeinse term, maar hij past bijzonder goed, want *pietas* betekende voor de Romeinen het vervullen van je plicht jegens familie, staat en goden. David doet dat in ongelofelijke mate, zo ook jegens Saul. Zelfs zonder dat Saul weet dat David ook tot koning is gezalfd, wordt hij namelijk jaloers op David, vanwege diens militaire successen en de lof die hij daarvoor ontvangt. Saul vat het plan op om hem te doden. David moet vluchten en hij verzamelt een troepje soldaten om zich heen. Saul jaagt David met een leger na, maar juist Saul valt tweemaal in handen van David, één keer doordat Saul zich afzondert omdat hij moet poepen. Steeds als hij de kans heeft sporen Davids metgezellen David aan om Saul te doden, maar David weigert. Het lot van Saul neemt hij niet in handen, Saul is namelijk de gezalfde van God.

De vlucht voor Saul was niet mogelijk zonder Davids innige relatie met Jonathan, de zoon van Saul. Jonathan had David 'lief met de liefde zijner ziel' (1 Sam 20:17), en David bezingt Jonathan: 'uw liefde was mij wonderlijker dan liefde der vrouwen' (2 Sam 1:26). Het is Jonathan die David verschillende keren waarschuwt voor de plannen van zijn vader en David de kans geeft voor Saul te vluchten. Jonathan is trouw aan David en David aan Jonathan. Hun liefde is een verbond, een plaats van *pietas*. God stelt David bloot aan verschrikkelijke jaloezie, maar hij geeft hem ook een kompaan. David is gekozen en gezalfd door God. Hij zal koning worden. Om die belofte te vervullen moet God handelen, maar dat doet hij hier niet door een noodgreep. God handelt hier door een van die dingen te geven die een mensenleven werkelijk vervulling geven: vriendschap. In al

Davids noden een steun en troost, en toch een werkelijke wederkerigheid, een natuurlijk samenzijn.

De liefde tussen David en Jonathan is weliswaar geen wonder in de zin dat wij een hogere macht moeten veronderstellen om haar te verklaren. Ze is dus niet zulk een wonder als ongelovigen van God eisen om een bewijs van Gods handelen te zien. Het punt van de Bijbel is echter dat zulke wonderen niet bestaan, en wel daarom dat een hogere macht nog niet de Heere, de God van Israël, hoeft te zijn. Mensen weten altijd wel een kleinere hogere macht te scheppen, een macht waarover ze meester

'Mensen weten altijd wel een kleinere hogere macht te scheppen, een macht waarover ze meester zijn'

zijn: het gouden kalf heeft ons door de Rode Zee gebracht! De duivel laat Jezus deze wonderen verrichten! Daar moet een natuurfenomeen achter zitten! 'Als ze niet naar Mozes en de Profeten luisteren, zullen ze zich ook niet laten overtuigen als er iemand uit de dood opstaat.' (Lukas 16:21). God handelt wel degelijk als hij David Jonathan geeft, en dat weten we omdat God David beloofd heeft zijn voorzienige vader te zijn. Wonderen zijn er alleen voor het geloof, en voor het geloof is het natuurlijke wonderlijk. Wat hier gebeurt is werkelijk wonderlijk, maar juist doordat aan een mens gegeven wordt wat bij een mens hoort: liefde. God volmaakt zijn schepping.

Tegelijk blijft God ook werken aan de ondergang van Saul, die Saul uiteindelijk vindt bij een slag tegen de Filistijnen. Als de slag verloren is en zijn zonen, ook Jonathan, rondom zijn gesneuveld, stort Saul zich in zijn zwaard. Hij sterft niet meteen. Als een Amalekiet voorbij komt, vraagt Saul hem om hem te doden. De Amalekiet gehoorzaamt, slaat op de vlucht en trekt naar David toe, om hem de dood van Saul en Jonathan te vertellen. David woont inmiddels zelf onder de Filistijnen, naar wie hij gevlucht is voor Sauls onophoudelijke vervolging. Maar zelfs na al die vijandigheid is David nog steeds trouw aan de gezalfde des Heeren en hij laat deze Amalekiet ombrengen: de geeïste wraak naar een wet waar alleen de daad ter zake doet, de wet van toen. David zingt: 'O Sieraad Israëls, op Uw hoogten is hij verslagen; hoe zijn de helden gevallen! ... Gij dochteren Israëls, weent over Saul, die u kleepte met scharlaken, met weelden; die u sierade van goud deed dragen over uw kleding. Hoe zijn de helden gevallen in het midden van den strijd! Jónathan is verslagen op Uw hoogten. Ik ben benauwd om uwentwil, mijn broeder Jónathan; gij waart mij zeer lieflijk; uw liefde was mij wonderlijker dan liefde der vrouwen. Hoe zijn de helden gevallen en de krijgswapenen verloren!' (2 Sam 1: 19, 24-27)

David is nog steeds trouw. Saul was Gods gezalfde en het juweel van zijn volk. Het is hem nog altijd verschrikkelijk dat Gods gezalfde en zo zijn volk te schande zijn gebracht. God, om zijn plan te voltrekken, heeft tegen zijn eigen eer en roem gehandeld: 'weent!' Ook Jonathan is dood, Jonathan, de liefde van David, Jonathan, met wie David een verbond had, aan wie David eeuwige trouw had gezworen. God neemt dit sieraad der schepping weg, de liefde tussen David en Saul, God handelt tegen Davids pietas jegens Jonathan. 'Hoe zijn de helden gevallen!' Hier valt nu ook niet veel anders te zeggen. Maar terwijl er niets anders is, is er wel het volgende, hetgene dat hierna komt, iets nieuws: 'en het geschiedde daarna, dat David den HEERE vraagde (2 Sam 2:1)' Er rest alleen vertrouwen, juist terwijl God zijn wonderen te gronde richt. ▲

Op zoek naar de restanten van Mona Keijzer

Beeld Lesine Möricke

Tekst Noam Grünfeld

Er is veel veranderd en veel vergeten. Laatst keek ik door mijn filmrol en stuitte ik op een foto van Gom van Strien. Wat die daar deed, te midden van vakantiefoto's, is mij een raadsel. Maar duidelijk is dat hij past in de eindeloze rij van politieke eendagsvliegen wier collectieve herinnering inmiddels is ontbonden, zoals een banaan op de stoep. Wie denkt er nog dagelijks aan Ronald Plasterk? En wie aan Henk Krol? Toch is er een moment dat gekerfd staat in mijn geheugen: de dag dat Mona Keijzer naar voren werd geschoven als premierskandidaat. In een zaaltje, niet groter dan een Amsterdamse studentenkamer, verzamelden BBB-dissidenten om het heuglijke moment samen te vieren.

Caroline van der Plas had alles uit de kast getrokken. Maar dan ook echt alles. Zo droeg ze een nylon BBB-jas, die meer leek op een vlag die zij om haar lichaam had gedrapeerd. Terwijl ze het woord nam, ontvouwde ze een A4'tje, alsof ze de winnaar van de Oscars mocht presenteren. Dat was niet voor niets; de voorvrouw had grote verwachtingen van de Volendammer Mona Keijzer. In *De Telegraaf* sprak Caroline over 'het pakketje Mona': een vrouw die begaan is met de regio en houdt van de kermis en van paling. Ook Keijzer vond zichzelf als premierskandidaat uiterst geschikt: ze wist 'hoe ministeries werken'. Twee jaar later blijken de meeste dromen bedrog. BBB is op sterven na dood en als gevolg van intern gerommel heeft Keijzer de boerenfamilie vaarwel gezegd. Wat is er nog over van het 'Mona-enthousiasme' in haar thuisstad Volendam?

'Mona, die kennen we wel', is het veelgehoorde antwoord op de zaterdagmarkt in Volendam. Toch zijn de meesten terughoudend om verder uit te wijden over hun

band met de politica. Bij de kraam waar lingerie wordt verkocht, kan je praten over alle soorten en maten bh's. BH's met bloemetjes of juist met een effen patroon, met of zonder vulling, maar als ik de naam Keijzer laat vallen, is het gesprek snel voorbij. 'Daarvoor moet je bij de dame van de kunstbloemenzaak zijn', aldus de marktkoopvrouw. Maar ook de kunstbloemen verkoper blijft, net zoals met haar verkoopmateriaal, liever weg van het 'echte'. 'Ik paas hem door', is het enige wat ik uit haar krijg.

In de oude haven, bij Café De Dijk, drinkt een man een cola. Hij stelt zichzelf voor als Frits de Lange, maar geeft in dezelfde zin nog toe: 'Frits is niet mijn echte naam, dat is Edwin.' We mogen hem alles vragen, 'als jullie maar niet van Extinction Rebellion zijn', voegt Edwin annex Frits eraan toe. Want daar is hij niet van te spreken, net zoals de meeste politici in Den Haag. En ja, ook Keijzer is een van de 'poppetjes van de poppenkast'. Edwin heeft meer met Lidewij de Vos. Die vertelt het echte verhaal. Bij het Volendam Museum is de

sfeer minder verhit. Een vrouw die alleen met haar initialen RS in de krant wil – 'RS van roestvrij staal', aldus RS – heeft weinig vertrouwen in de politiek. Desondanks heeft ze een positieve indruk van Mona: 'Je krijgt bij haar wat je ziet', stelt RS terwijl ze een sliert tabak van haar sigaret tussen haar tanden pulkt. Ook Iwan Visscher en Ramon Tol, respectievelijk fractievoorzitter en raadslid van VD80, de grootste partij van Volendam, vinden Mona 'een krachtige vrouw'. Visscher kwam haar vorige zomer tegen bij de kermis, waar ze zich tevergeefs probeerde te verschuilen achter een zonnebril en een pruik. Toch praten de heren liever over andere zaken. Als ik hen vraag hoe blij ze zijn dat Frans Timmermans niet de premier is geworden, op een schaal van 1 tot 10 word ik midden in de zin onderbroken. 'Tien', zegt de fractievoorzitter stellig. Ramon knikt instemmend. De woorden 'zakkenvuller' en 'hypocriet' vallen.

Terwijl de markt tot zijn eind komt, loop ik richting Restaurant-café Van den Hogen, waar Keijzer zich in 2025 nog liet interviewen door de krant *Visscherij Nieuws*. Ik bestel een cappuccino. Achter mij wordt een oude man boos op zijn jonge collega, omdat hij de kopjes niet goed heeft gestapeld. Naast me praten drie vrouwen over de tafel die een van hen zojuist heeft gekocht.

Uit een stuk van *NRC* blijkt dat eenmansfracties vaak 'roemloos' ten ondergaan en na de volgende verkiezingen niet terugkeren. Of hetzelfde geldt voor Keijzer? Duidelijk is dat van het enthousiasme waarmee ze ooit door Caroline werd onthaald, ook in haar thuisstad Volendam nog maar weinig over is. Het lijkt erop dat Keijzer ook hier zal uitdoven tot een vergeten ziel. Op de kermis hoeft ze binnenkort geen zonnebril en pruik meer te dragen. ▲

Guillotijn en de gelijke dood

Beeld Lesine Möricke

Tekst Job Kortzen

10 oktober, 1789. Joseph-Ignace Guillotin krijgt het woord in de *Assemblée Nationale*, en de dood is aan de orde. Guillotin beargumenteert dat het tot dan toe gebruikte systeem van executie hopeloos verouderd is. Met een pleidooi aan de Kamer stelt hij dat de gelijkheid ook in de dood tot pijler gemaakt moet worden.

De jonge Joseph-Ignace

Bij het radbraken wordt een man aan een wiel gebonden, een beul slaat met een hamer in op de tussen de spaken gebonden ledematen. Nadat de scheenbenen, onderarmen, bovenarmen en dijbenen in voldoende mate zijn verbrijzeld, kan de beul besluiten de gefolterde een 'genadeslag' toe te dienen. Deze wordt dan naar gebruik hard aangebracht worden op de ribbenkast, net boven het hart. Veel levens zijn op het rad beëindigd, eentje is er mee begonnen.

Joseph-Ignace Guillotin werd te vroeg geboren in Saintes, op 28 Mei 1738. De rust in het rustieke dorp ten noorden van Bordeaux zou, volgens een familievertelling, doorbroken zijn door het gekrijs van een man die geradbraakt werd. Hiervan zou madame Guillotin dermate geschrokken zijn dat de jonge Joseph-Ignace voortijdig de wereld in moest worden gebracht. Vanaf het prilleste begin, nog voor hij klaar was om geboren te worden, leek de dood al zijn zeggenschap over het leven van de jonge Joseph-Ignace te benadrukken.

Het jongetje dat hij de wereld in had geholpen, met zijn donkere ogen en zijn donkere haar, zou enorm slim blijken. Maar zoals het de vloek is van jongeren om zich onsterfelijk te wanen, de lichtste jaren door te snellen zonder er erg in te hebben, zou de dood nog even op de jonge Joseph-Ignace moeten wachten. Zijn aandacht was elders gevestigd. Eerst kwamen de zaken van de

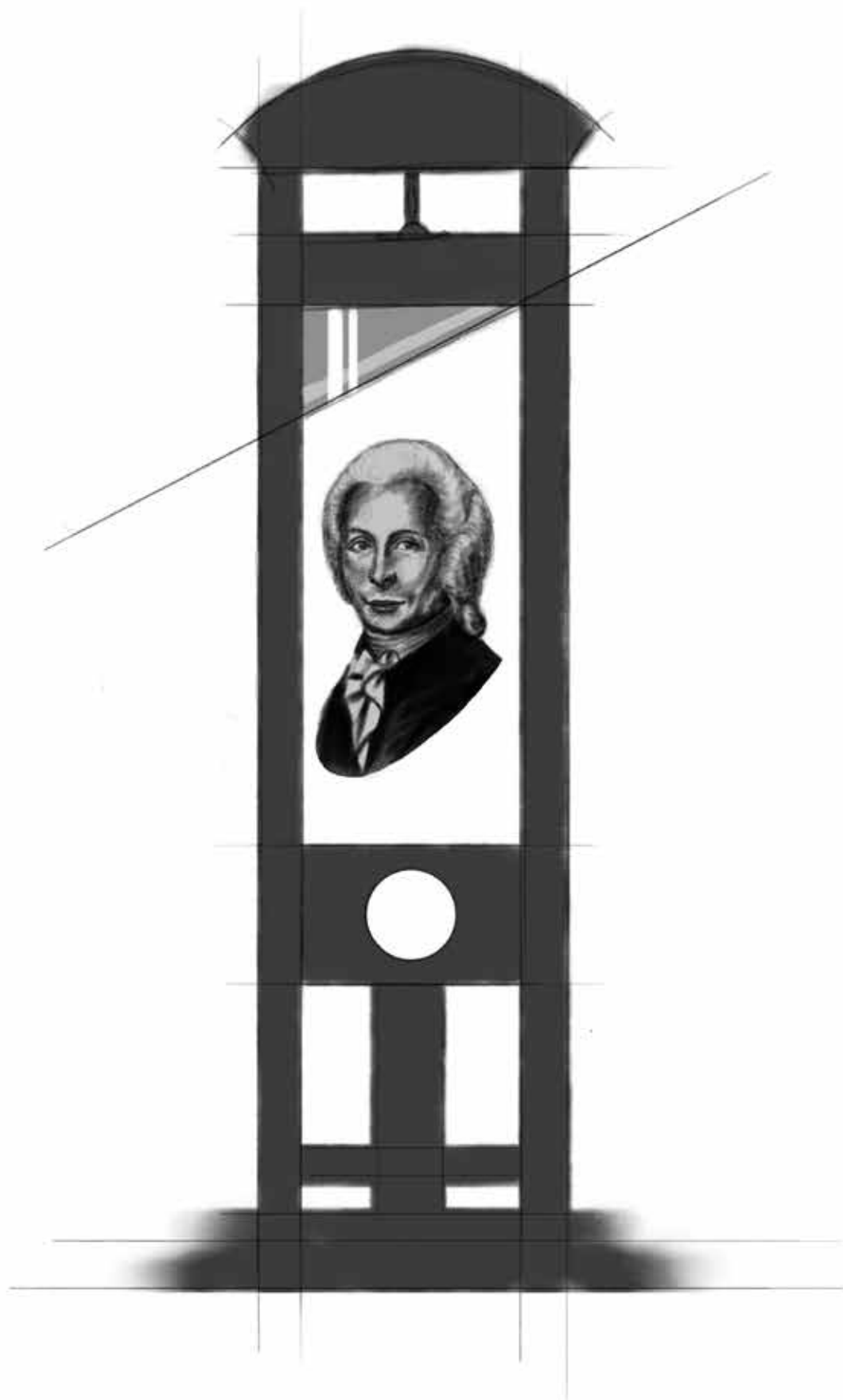
geest aan bod. De zakenmannen van de geest, in de vorm van de jezuïeten, onderwezen hem in Bordeaux, waar hij zijn studie voltooide in 1761. Onder de indruk van zijn intellect vroegen de onderwijzers Gods hem te komen doceren, om zijn kennis in dienst van anderen in te zetten. De geschiedenis geeft aan dat hij dat ook zou gaan doen, maar niet zoals de jezuïeten het zich hadden voorgesteld.

'Geneeskunde was destijds eerder een filosofische dan een klinische aangelegenheid.'

Misschien was er in een van de studiezaalen, onder de hangende gewelven van de universiteit en de hangende gezichten van zijn onderwijzers, een stilte gevallen waarin Guillotin een nawee kon horen van de geradbraakte man die zijn verloskundige was. Misschien voelde hij iets dat nog onbepaald was, iets dat tussen de dag van zijn geboorte en een onbekende horizon voorbij de heuvel die 'morgen' heet, dat de

schimmige contouren van een lotsbestemming begon aan te nemen. Misschien was Joseph-Ignace zich ervan bewust dat er als arts in de hoofdstad meer geld en aanzien voor hem zou zijn dan als onderwijzer in Bordeaux. Geld en aanzien: noem een knapper koppel. Hoe dan ook, Guillotin, op de rand van wasdom met een pruik op zijn hoofd en lef in zijn ogen, trok naar Parijs, waar hij in de leer ging bij de arts Antoine Petit. Nog voor het einde van het decennium, in 1768, had Guillotin in dit vakgebied een diploma en in 1770 was hij als *docteur régent* actief in de geneeskunde. Ter verheldering: geneeskunde was destijds eerder een filosofische dan een klinische aangelegenheid. Het overschot van medische kennis en kunde werd afgeleid van Claudius Galenus, een arts-filosoof die revolutionair was voor zijn tijd, maar zijn tijd was de tweede eeuw na Christus. Je kent Galenus misschien van zijn vier *humores*: de lichaamssappen slijm, bloed, gele gal en zwarte gal. Galenus heeft het liefst dat je deze vier in balans houdt, want dat zou goed voor je zijn. En in het kort wist de geneeskunde zich hiermee de volgende 1500 jaar na Galenus zoet te houden, bijna precies tot de tijd van onze *docteur régent*.

Nu staat Guillotin normaal te boek als traditionalist. Hoewel de klassieke geneeskunde aan de hand van Galenus steeds meer bevraagd werd, stelde Guillotin zich in het algemeen vertwijfeld op. Toch bleek hij niet helemaal vast in zijn overtuigen.

Een van de grote sceptici van de heersende medische mores was de filosoof Denis Diderot. Diderot ageerde al een tijd tegen het theoretische karakter van de geneeskunde. Zijn opvatting dat de ware geneeskunde en kennis in het algemeen zintuiglijk en door middel van experimentatie bereikt moesten worden, was met zekerheid een punt van gesprek in het Parijs waar Guillotin intriede deed. Misschien dat een eigen interpretatie van deze nieuwe mode hem ertoe zette om, in een memorandum betreffende hondsdelheid, te bepleiten dat er beter aan gedaan werd om terdoodveroordeelden bloot te stellen aan medische proeven dan aan marteling. Een wreed voorstel, zoveel gaf Guillotin zelf ook toe, maar toch heel wat lichter dan het radbraken, en een stuk minder dodelijk. In de context van de tijd was Guillotins pleidooi vrij progressief: waarom nodeloos leed en dood veroorzaken als er met de straf ook een medische vooruitgang geboekt kon worden? Helaas vond het pleidooi niet veel welwillende oren. Het rad draaide voorlopig door, en de 'straf' hing nog altijd zwaar aan de doodstraf.

Over petitie, memoranda en de doodstraf

Het Parijs van Guillotin was een vuile plek. Er waren tal van ziekenhuizen, nagenoeg allemaal opgericht via de kerk. *Les Invalides* specialiseerde zich in de verzorging van ex-soldaten, *Les enfants Trouvés* in de verzorging van wezen en *La Salpêtrière* was een soort gevangenis annex ziekenhuis voor vrouwen, met name vrouwen in de prostitutie. En zo nog vele andere voorbeelden. De ziekenhuizen waren vaak overvol, vuil en eerder begaan met spirituele dan medische hulp. De stad haastte zich gedurende de 18e eeuw van 500.000 naar 650.000 inwoners, waarvan een groot deel straatarm. Ter verheldering: in 1791 werd er in een census geschat dat grofweg een zesde van de bevolking van de stad arm of behoeftig was. De stad had, kort gezegd, groei-pijn. De bevolking groeide sneller dan de voorzieningen, de stad werd uiteengereten door enerzijds de ambitie de leidende wereldstad te zijn, anderzijds het gebrek aan kennis hoe die ambitie te vervullen. En door de scheuren vielen de zieken in bos-

jes. Guillotin werd ingesteld als inspecteur van het grootste en oudste ziekenhuis van Parijs, het *Hôtel-Dieu*. Gelegen op het île de Paris, aan het kerkplein van de Notre-Dame. Een overlevering van een andere arts, Jacobéus-René Trenon, omschrijft het ziekenhuis in *Mémoires sur les hôpitaux de Paris*: Het telde zo'n twaalfhonderd bedden en voor elk bed zo'n vier tot zes patiënten. Ook gangen en operatiekamers moesten wijken voor de patiënten, die op bosjes stro wegwijnden. Hij stelt dat het ziekenhuis met een sterftepercentage van 25 procent het 'meest ongezonde en oncomfortabele der ziekenhuizen' was. Het was bijzonder zeldzaam dat een patiënt er wegwam zonder sepsis, of überhaupt een operatie geheel te boven kwam.

'Het was in de tijd van het ancien régime zo dat er zelfs in doodstraf onderscheid gemaakt werd in klasse.'

Tussen al deze viezigheid verspreide zich ook het verlichtingsdenken, gedragen op een revolutionair sentiment dat de stad in zijn greep had. Het maar al te bekende 'vrijheid, gelijkheid, broederschap' lag als een schietgebed op de tongen van de Parijse burgerlijke stand, en de degradatie in de straten was een dagelijks bewijs van het falen van de koning. Guillotin benutte deze sfeer van ontevredenheid (en de steun van zeker zes handelaarsgildes van de stad) om 6000 exemplaren van zijn pamflet *Pétition des citoyens domiciliés à Paris* in omloop te brengen, waarin hij een verdubbeling van de representatie van de burgerlijke stand in het parlement eiste. Het maakte hem tot

een volksheld, en een jaar later zat hij in datzelfde parlement.

Op de 10e van oktober 1789 nam Guillotin in het Assemblée Nationale het woord over de doodstraf, en kwam met een voorstel dat zes artikelen besloeg. Die klonken als volgt:

1. Alle straffen voor dezelfde misdaadklasse zijn hetzelfde, ongeacht de crimineel
2. Wanneer de doodstraf wordt opgelegd, zal dat door onthoofding gebeuren, uitgevoerd door een machine
3. De familie van de schuldige zal geen wettelijke discriminatie ondervinden
4. Het is voor iedereen illegaal om de familie van de schuldige partij te verwijten over zijn/haar straf
5. Het eigendom van de veroordeelde mag niet worden geconfisqueerd
6. De lichamen van de geëxecuteerden worden, indien daarom gevraagd, aan de familie teruggegeven

Nu, waarom zou je uitkomen voor een machine van de dood? Allereerst was de onthoofding ten tijde van het voorstel de enige legale wijze van executie. Het was in de tijd van het ancien régime zo dat er zelfs in doodstraf onderscheid gemaakt werd in klasse. De armere en burgerlijke standen stonden de galg of – daar is 'ie weer – het radbraken te wachten om ze naar gene zijde te brengen, terwijl de adel een nobele en (meestal) pijnloze onthoofding met het zwaard of de bijl ten deel viel. Het was waarschijnlijk de insteek van de politici om de onthoofding per zwaard dan ook de norm te maken. Dat is ergens ook begrijpelijk. Onthoofding per zwaard was evenzeer plechtigheid als straf, een spektakel en tegelijkertijd zeer besloten. Er werd tijd voor genomen, men werd de ruimte gelaten om wat woorden aan het publiek te richten en ging dan op de knieën, toonde de *bourreau*, of beul, hun nek en het zwaard viel dan al snel, idealiter ongehinderd. Een dergelijk spektakel universeel maken gaf de veroordeelden tegelijkertijd de waardigheid van een degelijke dood, en bood het gepeupel een grote regelmaat in het zien voltrekken van het recht.

Vandaar ook het egalitaire karakter van de zes artikelen; we zien er een opstelling in terug die erop gericht is de veroordeelde zo veel mogelijk in zijn waarde te laten: het bepleit een universele strafuitoefening, poogt discriminatie te voorkomen en het eigendom en de familie moeten in waarde worden gelaten wanneer de straf zich heeft voltrokken. In context is dat heel wat. Voorheen werden de rechten, die ter dood veroordeelden al dan niet hadden, helemaal niet overwogen. Guillotin daalt uit mooie overwegingen af naar een lelijk deel van het recht en maakt zich daar sterk voor een gelijkheid die ook in en voorbij de dood moet gelden. Eigenlijk verheft hij de gehele bevolking tot mensen die recht hebben op een waardig, pijnloos einde. Daarnaast weten we dat Guillotin in principe tegen de doodstraf was. Voor hem was de instelling van de 'machine' waarschijnlijk een eerste stap naar een volledige afschaffing van de doodstraf.

Maar het voorstel en haar voorsteller konden eerst nog op wat tegenwind rekenen. Guillotin schoot, in navolging van de initiële artikelen, misschien wat door in het propageren van zijn methode. Zo ver zelfs dat hij de machine en zijn voorstel per ongeluk samenvoegde toen hij 'Met mijn machine hak ik je hoofd in een oogwenk af, en je zal het nooit voelen!' gezegd zou hebben. Dit zou zijn reputatie, die hij over een lange tijd zo zorgvuldig had ontwikkeld, ernstig schaden. Een dag later zou er in een koningsgezind tijdschrift een liedje gepubliceerd worden waarin de 'machine' uit het voorstel van onze dokter tot 'Guillotine' gedoopt wordt.

De beul, de koning en de machine van de dokter

Nu kwam het overstag, juist met de hulp van de *bourreau*, Charles-Henri Sanson. Sanson was deel van een dynastie van beulen die uiteindelijk zes generaties zou beslaan. De familie Sanson leverde al sinds 1688 beulen die de adellijke executies in naam van de koning uitvoerden. Dat beroep ging gepaard met een zekere mystiek. Het officiële kostuum van de hofbeul was namelijk bloedrood, en de hofbeul bevond zich in een apart soort afgeslotenheid van

de rest van de samenleving. Je zou het kunnen vergelijken met religieuze paria's als de Joden destijds, of prostituees, maar Sanson genoot wel een enorm aanzien. Het was alsof het zwaard van de koning vleesgeworden door de stad liep, bloedrood alsof het vanochtend nog een nek had doorkliefd. Het memorandum van Sanson in het Assemblée Nationale werd dan ook met eenzelfde aanzien aangehoord. Sanson, die de tuigen van zijn ambt zelf onderhield, legde de kamer in een memorandum uit dat universele onthoofding per zwaard simpelweg niet praktisch was. De kans dat het execu-

'Met mijn machine hak ik je hoofd in een oogwenk af, en je zult het nooit voelen!'

teren een gepruts zou worden in plaats van een waardige ceremonie was simpelweg te groot. Zo moest er tussen executies tijd genomen worden om het zwaard of de bijl weer schoon te maken en te slijpen. Daarbij zou er in die genomen tijd een toename in nervositeit kunnen ontstaan in de veroordeelde, en zou de beul enorm uitgeput raken, waardoor de kans op mislukking weer toenam. Zonder het woord in de mond te nemen leek Sanson toch zachtjes aan te sturen op de 'machine' die Guillotin voor ogen had.

En zoals de dood Joseph-Ignace het leven inbracht, hielp de vleesgeworden dood zijn voorstel aan de nodige steun. In een spanne van drie jaar werden de artikelen aangenomen, en de 'simpele machine' zou naar het ontwerp van de arts Antoine Louis de guillotine worden die we kennen. De naam bleek, helaas voor Guillotin, wel een blijvertje. In 1792 werden de eerste executies per guillotine uitgevoerd, maar Guillotin

zelf was alweer uit de politiek verdwenen, terug naar de geneeskunde. Hij zou later ook de stad ontvluchten toen deze gebukt ging onder de Terreur, het schrikbewind dat Robespierre over Parijs hield, mede dankzij de guillotine. Het eerste hoofd dat zou rollen was dat van een dief, Nicholas Jaques Pelletier. Charles-Henri Sanson verruilde het heft van zijn werktuigen voor de hendel van het 'nationale scheermes'. Sanson, wiens ambt toch aan magie begon te verliezen zonder al het oude ceremonieel, begon langzaam maar zeker zijn status als paria te verliezen en werd steeds meer behandeld als iedere andere burger. Het hoogtepunt van al deze gelijkwaardigheid is misschien wel te plaatsen in 1793. Charles-Henri Sanson, die vele jaren onder de koning had gediend, haalt de hendel over die het mes op de nek van ene Louis Capet doet vallen. Louis Capet was tot voor kort nog Lodewijk de Zestiende geweest. Door een onverbiddele gang van de geschiedenis troffen de hofbeul en zijn vroegere vorst elkaar op gelijke voet, elk een citoyen in eigen recht op het schavot. De één omlaaggebracht vanuit de hoogte, de ander ingebracht vanuit zijn isolatie. Tussen hen in de guillotine, een simpele machine, die de naam draagt van een dokter die gebarnd is met de dood. ▲

Rouw

Beeld Eelke Bijlsma

Tekst Sjakie Sauvignon

**De bellenblaasbeer in bad
laat hem maar weken
en droom van spiegelei
alle zwarte peper ooit**

CQ, CQ, CQ, this is PAoARD on 40 meters, anyone listening?

Beeld Norah Sanders

Tekst Rozemarijn den Dulk

Als ik 's nachts zo lang wakker lig dat de meubels in mijn kamer schimmige contouren beginnen aan te nemen, weet ik maar één manier om in slaap te vallen. Het radioprogramma *Wireless Nights*, 's nachts uitgezonden op BBC Radio 4 met Jarvis Cocker als presentator, zorgt er altijd voor dat de overgang van dag naar nacht een beetje minder bedreigend voelt. In het programma onderzoekt Jarvis – bekend als zanger van de Britpop band Pulp – de nachtelijke escapades van mensen die ontwaken als iedereen slaapt: een nachttreinmachinist, een pakketbezorger, een bewaker in een nachtclub en een vleermuisonderzoeker.

‘Wakker liggen is een stuk minder erg wanneer je luistert naar de mensen die niet eens willen – of mogen – slapen’

Wakker liggen is een stuk minder erg wanneer je luistert naar de mensen die niet eens willen – of mogen – slapen. Dan maakt je eigen donkere slaapkamer plaats voor

een hele nieuwe nacht. In zijn hoorspelen neemt Jarvis je mee om een nachtje te gaan dansen in Londen, om de nachttrein naar Praag te nemen, of om samen vanaf het dek van een schip over de donkere wateren van het Kanaal te turen. Als het lukt om je helemaal over te geven aan deze verhalen, is het net alsof ze voortkomen uit je eigen dromen. De volgende dag, wanneer ik terugdenk aan wat ik die nacht heb gehoord, vraag ik me soms af of ik ze niet zelf heb bedacht.

In mijn lievelingsaflevering met de titel ‘Megahertz’, spreekt Jarvis met radioamateurs die via zelfgebouwde radio-installaties en schotelantennes radiogolven proberen op te vangen. Dat doen ze vanuit hun eigen tuin, of vanuit het clubhuis van de lokale radiovereniging. Door te draaien aan knopjes en te speuren langs verschillende bandbreedtes, luisteren de radioamateurs naar de golven die vanuit de lucht hun kant op komen. Met een callsign, een soort gebruikersnaam voor de radio, proberen ze contact te zoeken met iemand anders die op dat moment de radiogolven afstruint. Dat kan bijvoorbeeld zo: ‘CQ, CQ, CQ, this is PA0ARD on 40 meters, anyone listening?’ Of zo, in morsecode: ‘CQ CQ CQ DE PA0ARD PA0ARD K’. Verschillende radioamateurs in de aflevering beschrijven het oppikken van signalen als een soort voorbestemdheid, alsof de geluiden die hun radio bereiken speciaal voor hen bedoeld zijn. Zo zit de lucht vol onbekenden, die een poging doen elkaar te bereiken.

Het opvangen van radiosignalen lukt het beste in de nacht. Na zonsondergang of voor zonsopkomst, reiken kortegolf-radiosignalen veel verder en kunnen ze afstanden van wel duizenden kilometers afleggen. Tijdens dit schemergebied kan een radioamateur signalen opvangen van iemand uit een andere tijdzone, of kunnen signalen helemaal de ruimte in gestuurd

‘Bij veel zenders zijn nachtprogramma’s vaak automatisch samengesteld, vooraf opgenomen, of helemaal wegbezuinigd’

worden. De overgang tussen dag en nacht, het moment waarop alles kan gebeuren voor de radioamateur, wordt ook wel de ‘grey-line’ genoemd. Wanneer tijdens deze overgang de maan aan de hemel verschijnt, slagen sommige amateurs er zelfs in om een radiogolf naar de maan te zenden, die daar weerkaatst en vervolgens terugkeert naar de zender. Katy vertelt in ‘Megahertz’

bijvoorbeeld hoe ze eens Beethovens Maanlichtsonate naar de maan verstuurde, om vervolgens datzelfde stuk, maar dan met ontbrekende noten en vervormde akkoorden, op haar radiootje terug te horen. Het was alsof ze een remix op een bandje had gekregen, gemaakt door de maan speciaal voor haar.

Helaas wordt *Wireless Nights* inmiddels, net als zoveel nachtprogramma’s, niet meer op de radio uitgezonden. Bij veel zenders zijn nachtprogramma’s vaak automatisch samengesteld, vooraf opgenomen, of helemaal wegbezuinigd. Daarmee lijkt de nachtradio een stille dood te sterven.

‘Het moet een intiem moment zijn geweest om samen met andere slapeloze nachtbrakers naar hetzelfde programma te luisteren’

Gelukkig zijn de afleveringen van *Wireless Nights* nog als podcast te beluisteren, maar inmiddels heb ik ze allemaal al zo vaak gehoord dat ik altijd weet wat er komen gaat. Ik stel me voor hoe bijzonder het moet hebben gevoeld om het programma live te

kunnen beluisteren, en om midden in de nacht de zware stem van Jarvis op je radiootje te ontvangen. Het moet een intiem moment zijn geweest om samen met andere slapeloze nachtbrakers naar hetzelfde programma te luisteren. Alsof je lid bent van een geheime club, die samenkomt als de rest van de wereld slaapt.

Ik hoop dat de wereld van de zendamateurs nog een tijdje in leven blijft. Het stelt me gerust dat er mensen zijn die hun slaap opofferen om in het holst van de nacht een vreemdeling op het spoor te komen. Wanneer een zendamateur overlijdt, wordt hij door andere amateurs een ‘Silent Key’ genoemd. De letters SK aan het einde van een bericht betekenen ‘over en uit’, en laten de luisteraar aan de andere kant van de ver-

binding weten dat er geen signalen meer zullen volgen. Na het overlijden van een radioamateur volgt er vaak een ceremonie op een afgesproken frequentie, waarbij de overledene nog één laatste keer via de radio wordt aangeropen. Gedurende vijftien seconden wachten de luisteraars in stilte op antwoord. Als er geen reactie komt, wordt de overledene door de leider van de radioceremonie officieel tot Silent Key verklaard, en stuurt de groep een laatste ‘73’ – hartelijke groeten – de ether in. Ik vrees soms voor het moment waarop de allerlaatste Silent Key vaarwel wordt gezegd. Laten we hopen dat dat scenario nog lang op zich laat wachten. ▲

Met steeds minder woorden schreef Eva Meijer een formidabele roman

Beeld Winonah van den Bosch

Tekst Just Pallandt

‘Niet weg te leggen’ of ‘je wilt het boek in één keer uitlezen’. ‘Goede’ boeken worden regelmatig met dergelijke leuzen aangeprezen. Kul, denk ik dan, quatsch. Als het waarlijk een goed boek betreft, wil je dat helemaal niet. Goede boeken wil je juist weggleggen, langzaam lezen, syllabe voor syllabe, omdat je anders bang bent een sterrenmaaltijd weg te schrokken als ware het een patatje met. De nieuwe roman van Eva Meijer, *Een woord voor*, is zo’n prachtboek dat ik met regelmaat wegglegde.

In de roman verdwijnt het Nederlands woord voor woord. Uit het vocabulaire van mensen, maar ook uit woordenboeken, krantenartikelen en gevels. Het enige wat mensen rest is een zweem van een herinnering aan het woord, niet meer dan dat. Aanvankelijk verdwijnen woorden die de meeste Nederlanders toch niet gebruiken. Aachteloos, archaisch, ekster. Vlak daarna verdwijnen woorden die meer in zwang zijn. Neuken, geld, dat. Geld wordt vervangen door money, het levert niet al te veel heisa op. Dat wordt die, omdat wordt omdie. De woorden die verdwijnen uit de in de wereld beschreven roman verdwijnen ook uit de roman. Als het woord woord wegvalt, wordt het vervangen voor het in- en inlelijke ‘lettercluster’. Langzaam vallen er gaten in de roman. Ondanks die gaten blijft het prettig leesbaar.

De gemoederen lopen hoog op als het woord geel verdwijnt. Er breken rellen uit, sommigen pleiten dat de verdwenen kleur ‘zon’ genoemd wordt, anderen opperen ‘kaas’. Waar *Een woord voor* aan het begin een linguïstisch experiment lijkt, krijgt het

boek al gauw daarna een politieke, filosofische en actuele slinger. Over die rellen wordt puntgaaf opgemerkt: ‘Niemand lijkt zich echt druk te maken om de verdwijning van het kleurwoord, het gaat er alleen maar over wie er gelijk heeft.’ De parallellen met de Nederlandse samenleving zijn snel getrokken.

‘Het is een waarachtige roman die alle lof verdient’

De roman draait voornamelijk om fictieve politici en om Uma en Mik, twee jongvolwassenen die een poging wagen de taalverloeding tegen te gaan. Mik is non-binair: ‘Hen leerde al vroeg dat er in een klein dorp geen plek is voor wie anders is (je leert pas later dat er eigenlijk nergens plek

is voor wie niet past, dat je die plek voor jezelf moet uitbeitelen, als je geluk hebt krijg je daar hulp bij van mensen die het eerder deden, maar je moet het blijven doen, de plek is er nooit voor altijd)’.

Meijer schrijft geestig en geëngageerd, haar vorm en inhoud vallen mooi samen. Het boek waarschuwt voor het verdwijnen van het Nederlands en is tegelijkertijd een ode aan het Nederlands. Het is een waarachtige roman die alle lof verdient. ▲

Een gigantische pinguïn

Beeld Ieke Meijer

Tekst Noam Grünfeld

In een café zei iemand ooit dat literatuur niet te herkenbaar moet zijn, omdat het dan vervalt in clichés. Evenmin dienen voorbeelden, thematiek en de verhaallijn abstract te zijn, want: vervreemdend. Doortje Smithuijsen, die dit jaar het Boekenweekessay *Ik zou uw dochter kunnen zijn* heeft geschreven, slaagt er uitstekend in om juist deze beide flanken te bespelen. Al snel komt zij op de proppen met een anekdote over boomers in een 'arthouse-bioscoop'. In hun 'linkse kwaliteitskrant', zoals Smithuijsen maar al te gretig blijft herhalen, hebben ze gelezen over een film die ze graag willen zien. Er is alleen een probleem: de film is uitverkocht. Wat volgt is een tirade aan ongelof: "Nnaahhh." 'Hhhuuhh?' 'Zzèèèèggggg.'. Smithuijsen grijpt meermaals op deze anekdote terug. Volgens haar is het immers typerend voor de naoorlogse generatie. Boomers zijn het niet gewend om tegengewerkt te worden.

'Kortom: de millennial is apathisch, egoïstisch en decadent. Kortom: overdrijven is ook een vak.'

Een goede vriend van mij werkte ooit bij een door Smithuijsen genoemde 'arthouse'-bioscoop, waardoor ik er regel-

matig over de vloer kwam. Sterker nog: ik kwam vaak genoeg in de bioscoop die Smithuijsen beschrijft te herkennen. Om dezelfde reden weet ik dat het betoog van Smithuijsen totaal overtrokken is en daarmee elke vorm van inbeelding in de weg staat. Ik heb nog nooit een groep ouderen mogen aanschouwen die tekeer gaat tegen het personeel, omdat een film uitverkocht zou zijn.

Aan de andere kant worden ook de millennials op een clichématige wijze afgeschilderd. Volgens Smithuijsen staat deze generatie chronisch in de rij voor een zuurdesembrood, voorovergebogen om op Insta een post over sociaal onrecht te delen zonder een woord fysiek met haar medemens uit te wisselen. Kortom: de millennial is apathisch, egoïstisch en decadent. Kortom: overdrijven is ook een vak. Ik hoor niets over woningcoöperaties die zijn opgezet door veertigers, of zoals *Trouw* terecht opmerkt, iets over de protesten die juist bezocht worden door zowel jong als oud.

Natuurlijk is het makkelijker om een boek de grond in te boren. Bovendien: dat is bij *Ik zou uw dochter kunnen zijn* al genoeg gedaan, waarmee ik het risico loop zelf in clichés te vervallen. Echter, hoewel het essay om de genoemde redenen weinig nieuwe inzichten biedt, is het vooral een ander aspect dat mij stoort: Smithuijsen's werk is wars van nostalgie, ademt ressentiment richting de oudere generatie en vervalt daarmee tot een zwaarmoedig resultaat. Alsof vroeger echt alles beter was: voor de boomers was het inderdaad makkelijker om een huis te kopen en was de verzorgingsstaat nog niet verminkt. Tegelijkertijd: abortus, het homo-huwelijk, aanpak van huiselijk geweld? Non existente.

Hoe anders is de stijl van psycholoog en filosoof Marian Donner, die zich in haar *Zelfverwoestingsboek* keert tegen de maatschappelijke stroming van perfectie, productiviteit en prestatiedrang. Als er een record aantal burn-outs, depressies en angststoornissen zijn, laat dat zien dat er niets mis is met ons, maar met de maatschappij. Maar in tegenstelling tot *Ik zou uw dochter kunnen zijn*, heeft haar *Zelfverwoestingsboek* geen teneergeslagen ondertoon. In plaats daarvan pleit zij, met de genoemde diagnose in het achterhoofd, voor een leven met spel, plezier en vooral lichtzinnigheid.

'Abortus, het homo-huwelijk, aanpak van huiselijk geweld? Non existente.'

In het boek *Rooksignalen*, een bundeling van korte essays en columns, borduurt zij hierop voort. In het oog springt het verhaal 'Een grapje', over enorme sporen die zich tekenen op het strand van een klein dorpje. Al snel ontstaat het gerucht dat deze sporen wijzen op een reuzenpinguïn. Maar, na jarenlange speculaties, verscheidene krantenartikelen en biologische studies, onthult een man zijn geheim. Hij zat achter de sporen, die hij elke nacht trok met enorme ijzeren schoenen. Donner sluit af: 'Als ik om me heen kijk zie ik

vooral een teveel aan letterlijkheid. Te veel directheid, te veel meningen en gevoelens, te veel zwaarte, te veel technologie, veel te veel controledrift. Wat ik mis is een gigantische pinguïn.’

‘Als er een record aantal burn-outs, depressies en angststoornissen zijn, laat dat zien dat er niets mis is met ons, maar met de maatschappij.’

Toegegeven, het is niet altijd even gemakkelijk om lichtzinnig in het leven te staan. De geopolitieke spanningen en ellende hangen als een donkere sluier over de toekomst en onthullen daarmee een zekere zwaarte. Daarnaast sluit lichtheid geen zwaarte uit. Dat blijkt uit de roman *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan* van Kundera, waarbij lichtzinnige personages zoals Thomas ook iets zwaars met zich meedragen.

Maar, in plaats van te verlangen naar vroeger, het makkelijkere leven, kunnen we beter het leven van nu makkelijker maken. Helaas draagt het gedachtegoed van Smithuysen daar niet aan bij. Zwaarte biedt ons geen perspectief, ze ontnemt ons enkel het zicht op een gigantische pinguïn. ▲

Babel zoekt een nieuwe hoofdredactie voor het komende collegejaar.

Heb jij zin om samen met een redactie maandelijks hét tijdschrift van de Faculteit der Geesteswetenschappen te maken?

Mail dan je sollicitatie voor 30 april naar babel-fgw@uva.nl

